26/9-Tweewekelijkse uitgave van het Humanistisch Verbond - 1 mei 1971

HUMANIST

on/eens

EENZIJDIGHEID?

Louter omdat ik het niet kan laten, wil ik graag even inhaken op het betoog van onze vriend Salm in 'Humanist' van 3 april jl.
Het bedoelde betoog op de voet volgend, stuit ik al spoedig op het tekort aan geestelijke breedheid en belangstelling voor meningen van anderen. Persoonlijk kan ik dit helemaal niet onderschrijven, zeker niet wat die meningen van anderen betreft. Maar... als je meningen van anderen probeert te begrijpen (of begrip voor te kweken) hoeft dit toch niet te betekenen dat je op anderer zienswijze geen kritiek mag hebben? Als dát de bedoeling is, komen we in een **kunstmatig** kleurloos milieu terecht. Daarmee is dacht ik niemand gebaat.
Zelf zegt de heer Salm dat wij bij tijd en wijle kleur moeten kiezen. Welnu, hoe zullen we dit vanuit een kleurloze vervaging ooit kunnen doen? Bovendien geldt voor mij een andere stelregel, nl. dat ik elk moment van iedere dag mijn standpunt ten aanzien van telkens weer opdringende vragen heb te bepalen en niet 'bij tijd en wijle'. 't Is, lijkt mij, in onze snel veranderende samenleving met zijn weergaloos snelle berichtgeving zelfs zó, dat je jezelf nauwelijks acht uur nachtrust kunt veroorloven omdat je dan teveel 'achterop' komt in het kontakt met het wereldgebeuren.
Kiezen doe ik daarbij niet uit sleur of politiek credo, maar uit humanistisch credo! Of mag dit niet als uitgangspunt gelden voor humanisten? Overigens zie ik nu niet zoveel 'afgronden' binnen het verbond, zeker niet als we kleinere en grotere meningsverschillen nu niet direkt als afgronden gaan ervaren. Gelukkig is dit ook nodig want, en dat weten we toch ook wel, geestelijke afgronden zijn niet te overbruggen. Dat moet de ervaring ons toch wel hebben geleerd.
Wel stelt vriend Salm de vraag 'Wat behelst nu eigenlijk dit humanisme'?, maar geeft daarop zelf geen antwoord ondanks dat hij met de wijze van etaleren van 'ons' humanisme geen vrede schijnt te hebben.
Ter verduidelijking stelt hij twee aspekten aan de orde, nl. horizontaal en vertikaal. Zonder nu direkt op dat vertikale aspekt in te gaan (komt nog wel) meen ik te mogen stellen dat wij in alle facetten van onze samenleving, op elke plaats in de wereld en op elk uur van de dag en de nacht, zonder ophouden met ons hele zijn worden gedrukt op de problemen die voortvloeien uit misstanden juist op dat horizontale vlak. Als wij maar bereid zijn de gegevens van de vele kommunikatie-media op ons te laten inwerken, krijgen we zó overstelpend veel materiaal toegesmeten dat akuut dient te worden aangepakt, dat een jezelf afzonderen tot meditatie bijna lijkt op verraad aan je in nood verkerende medemens.
Dit is dacht ik het kernpunt van de dagelijkse problematiek in onze wereld. En daarop moet ons humanisme een antwoord hebben!
Wat dat vertikale aspekt betreft geloof ik dat we hieraan niet meer aandacht moeten geven dan het verdient. De dood is niet mysterieuzer dan het leven, eindigheid geldt alleen hier en in ons menselijk denken. Daarbuiten is alleen maar oneindigheid en ook tijd geldt alleen maar voor aardse dingen, al het andere is tijdloos dus: altijd al geweest en zal altijd zijn.
Of wij dat tijdloze, eind-loze en altijd zijnde kunnen vatten is een andere zaak die, dat wil ik niet ontkennen, voor ieder persoonlijk van belang is. Maar... van je 45e tot je 75e hiermee bezig zijn en dan nog even ver zijn als toen je begon, daarbij is niemand gebaat en... zoals reeds eerder gesteld: uit een oogpunt van medemenselijkheid, menselijk mededogen of menselijke mede-verantwoordelijkheid ook ontoelaatbaar.
Dat er nog steeds zo'n 70% van onze leden geen klaarheid hebben weten te schaffen in deze mysterieuze vraagstukken, zou ook een gevolg kunnen zijn van een 'geen afstand kunnen doen van problemen'. Het klinkt misschien wat cru, maar dit is naar mijn mening een helaas zeer veel voorkomend verschijnsel; waaraan juist buitenkerkelijken (niet gelovigen) mank gaan.
Mogelijk als gevolg van het loslaten van de door alle godsdienstige sekten 'alles overspoelende' methode van indoctrinatie, waarmee onze hele samenleving sedert eeuwen is vergiftigd. Als dit u te cru klinkt, mag u het ook overslaan.
Nog even een opmerking naar aanleiding van de 88% buitenkerkelijken die worden weerhouden tot het verbond toe te treden. Het feit dat 88% buitenkerkelijken ook nog moddert met dat 'almachts-probleem' hoeft voor mij nog niet te betekenen dat ze daarom niet tot het verbond toetreden omdat daarbinnen een te positief atheïstische stellingname aan de dag zou treden; zo dit al het geval zou zijn. Ook andere motieven zullen hier in het geding zijn en het zou zeker de moeite waard zijn om daaraan eens een goed opgezet onderzoek te wijden. Zo onder het motto: 'Waarom bent u nog geen lid van het H.V.?'
Een paar duizend antwoorden hierop over heel het land vergaard zouden zeker intressant informatiemateriaal kunnen opleveren. Daar véél kerkelijke en politieke formules géén antwoord hebben op de meest urgente levensproblemen van deze tijd, zal het humanisme die wel moeten hebben. Anders heeft het geen zin om je aan te dienen. Of de filosofie, zo'n uitermate persoonlijke aangelegenheid, hierin een reële bijdrage kan leveren meen ik, ook weer persoonlijk, te moeten betwijfelen.

P. Blauw, Witteveen

Er is géén tekort!

Hartelijk dank meneer (of mevrouw) Recourt! Ik heb me gehaast Uw sympathieke voorbeeld te volgen en heb *f* 15,— gegireerd. Ik hoop dat duizenden leden Uw voorbeeld zullen volgen om aldus het tekort van *f* 160.000,— weg te werken.
't Is toch ook te gek. We betalen immers allen veel en veel minder dan de kerken van hun lidmaten vragen! En we willen toch niet op een koopje Humanist zijn. Daarom: grijp de pen, U allen! U mede-leden! en laat het tekort verdwijnen: giro 304960 t.n.v. het Humanistisch Verbond, Utrecht: *f* 10,—, *f* 15,—, *f* 20,—, wat U missen wilt of kunt. En dan allen bedankt!

J. Bulten, Nijmegen

4 MEI

Drie kaarsen zullen branden op de 4e mei,
en héél stil zitten we erbij
en denken aan die eindeloze rij
van zes miljoen vermoorden....

één kaars is voor de moeders; óók die van mij
één voor de vaders; mijn vader was erbij,
verloren in die gruwelijke rij
van zes miljoen vermoorden....

één kaars is voor de kind'ren in die stoet,
de schuldelozen, die bebloed,
en met een popje in hun hand
vertrapt, vermoord zijn, en verbrand....

Wij zullen allen bij dat licht
gedenken met betraand gezicht
en zonder woorden....

Elie Meijer

HUMANIST

voortzetting van Mens en Wereld

Tweewekelijkse uitgave van de stichting 'de humanistische pers'

Jaargang 26 nummer 9
1 mei 1971

Hoofdredakteur:
Casper Vogel

Redaktieraad:
Mevr. P. Hienekamp,
Mej. E. van der Reijden,
R. de la Rie,
H. J. Roethof,
H. Wiedeman.

Redaktiesekretaris:
F. C. van Soesbergen,
Paulus Buyslaan 23, Amersfoort,
telefoon 03490-16474

Lay-out: Gerard Voet
Druk: Storm - Utrecht - Maarssen

Administratie, abonnementen en advertenties:
Postbus 114, Utrecht,
telefoon 030-24641,
postgiro 58 t.n.v.
'de humanistische pers', Utrecht.

Abonnementsprijzen per jaar:
Nederland, andere EEG-landen,
Suriname en Ned. Antillen *f* 12,50
Overige landen *f* 14,—
Losse nummers *f* 0,50

In dit blad ingenomen standpunten zijn niet noodzakelijkerwijs die van het Humanistisch Verbond.

J.P. van PRAAG 60 JAAR

Als iemand zestig jaar wordt is dat voor familie, vrienden en kennissen een reden om iets hartelijker geluk te wensen en als het iemand is, die wat betekent buiten de kleine kring wordt daar over geschreven. Er wordt teruggekeken omdat de toekomst kort is geworden; er wordt niet over mogelijkheden en beloften gerept want het is dan gebeurd en de kas wordt opgemaakt.
Als Van Praag zelf terugkijkt — stel, dat hij daar tijd voor kan vinden — zal dat met gemengde gevoelens zijn, zoals dat heet. In de oorlog voelde hij de innerlijke noodzaak om een oude en beproefde levensovertuiging opnieuw te funderen en daaraan een organisatievorm te geven. Dat onvoorstelbaar zware werk heeft hij gedaan, schrijvend en sprekend, debatterend en polemiserend, wekkend en verontrustend.
Toen het Humanistisch Verbond nauwelijks zijn rol in het geestelijk leven in Nederland was gaan spelen begon Van Praag over de grenzen te kijken en ging hij het humanisme internationaal organiseren en ook van de I.H.E.U. International Humanist and Ethical Union was hij de stuwende kracht.
Als hij terugkijkt op deze overvolle jaren moet hij dat met voldoening doen. Dat de humanistische levensovertuiging volwaardig werd geacht met eigen vraagstellingen en antwoorden en dat niet voor een intellectuele elite alleen maar voor gewone stervelingen zonder speciale opleiding, dat men voor zijn ongodsdienstige overtuiging durfde uitkomen en dat de discriminatie in ons land bijna niet meer bestaat is voor het grootste deel aan Van Praag te danken.
Maar gemengde gevoelens wijzen ook op teleurstellingen en misnoegen. Het zal voor Van Praag een bron van ergernis zijn, dat zo weinigen lid werden van het H.V., en dat tallozen, die de beginselen onderschreven, zich niet aansloten. Blijkbaar is de tegenzin om zich aan te sluiten bij een levensbeschouwelijke organisatie, waardoor men een etiket krijgt, onoverwinbaar groot. Het verbond heeft daarom de taken met te weinig mensen en te weinig geld moeten verrichten. Zelfs Van Praag heeft dit ongunstige tij niet kunnen keren; geen sterveling kan optornen tegen een heersende 'geest'. Het meest zal Van Praag zich het hebben aangetrokken, dat velen, voor wie de politieke ideologie de functie had van een godsdienst het verbond niet steunden of verlieten.

Een jaar of acht geleden begon — en niemand had kunnen voorzien hoe snel die ontwikkeling ging — een aardverschuiving in de geesten, vooral van jonge mensen. De kerken stroomden leeg, de jongeren wendden zich volledig af van de maatschappij der ouderen, elke autoriteit werd verdacht en aangevallen en utopieën schoten op. Het Humanistisch Verbond werd door hen bij de gevestigde orde gerekend en bij de handhavers van de status-quo en dus radicaal verworpen.
De radicalen konden en wilden niet inzien, dat het humanisme met zijn normen en zijn idealen van een menselijke, volwassen samenwerking zo radicaal is, dat de utopieën er bij verbleken en dat het humanisme, wil het de rol van de godsdienst overnemen niet kan volstaan met een onprincipieel en opportunistisch nihilisme.
Dat Van Praag het verbond heeft zien verzwakken, ondanks de bijna bovenmenselijke inspanning van de weinigen zal een bittere gedachte zijn. Het respekt voor de mens, het streven naar de keuzevrijheid, die essentieel is en de noodzaak om rekenschap af te leggen en dat van anderen te eisen is aan het wijken voor een ongefundeerd profetisme, een golf van geweld en haast, die doel en middelen verwart. Bijna tragisch is het, dat de radicale jongeren in zoveel opzichten gelijk hebben met hun kritiek en dat Van Praag dit niet alleen begrijpt maar achter hen staat, alleen waar de strovuren waarden aantasten, die niet van gisteren en vandaag zijn is hij onverbiddelijk.
In zijn inleidingen, in en buiten verbondskring gehouden, vertelt hij dikwijls het verhaal van de nieuwbakken miljonair, die een even mooi gazon wilde hebben als zijn oude aristokratische Engelse buurman. Hij kocht graszaad, nam tuinlieden in dienst en vroeg aan de grafelijke tuinman hoe lang het gazon gerold moest worden. 'Zo wat twee eeuwen'; was het antwoord.
Van Praag wensen wij toe, dat meer en meer mensen zullen inzien, dat het humanisme niet plotseling en zonder hen verwerkelijkt zal worden en dat geduldige, nietaflatende inspanning het gazon moeten maken. Als hij het begin van zo'n verandering ten goede zal zien en er zijn wel tekenen, dat dat geen wensdroom is, zal hij met vernieuwde moed aan de verdere jaren van zijn leven beginnen.

B.

WAAROM IS HOMOSEKSUALITEIT EEN PROBLEEM?

1. HET SOCIALE STEMPEL

Er zijn verschillende meningen over homoseksualiteit. Sommige mensen — vooral psychiaters — zeggen dat het zieke mensen zijn. Daarom zou het een probleem voor hen zelf zijn (ook al beseffen ze dat vaak niet) en voor hun omgeving. Anderen zeggen dat homoseksueel gedrag tegen de 'ordonnantiën Gods' is. Daarom is het een probleem voor de gemeenschap die er aanstoot aan neemt.
Weer anderen zeggen dat het een probleem is omdat het zo vreemd is en omdat het zo gevaarlijk is voor jongeren, die ook zo zouden kunnen worden. In feite bedoelen ze: homoseksualiteit gaat tegen het maatschappelijk patroon in, het zijn mensen die het huwelijk en andere basis-begrippen in onze samenleving zoals de man-vrouw verhouding aantasten, en daarvoor moet men vooral onze jeugd behoeden. Tenslotte zijn er mensen die zeggen dat homoseksualiteit helemaal geen probleem hoeft te zijn, want er zijn andere samenlevingen waar homoseksualiteit veel meer geaccepteerd was. Als wij wat meer echt 'pluriform' dachten zouden noch de homofielen zelf noch de anderen er last van hoeven te hebben. Tenslotte behoeft toch niet iedereen te trouwen! En kinderen zijn er ook al genoeg!
Tot voor kort heeft men de afwijkende verschijnselen in onze maatschappij vooral proberen te bestuderen door zich af te vragen: hoe komen die mensen er toe om homoseksueel, drug-gebruiker, werkschuw, delinkwent, alkoholist te worden? Men zocht de oorzaken dan aanvankelijk in 'slechte voorbeelden' en 'verleiding', later in een gebrekkige opvoeding, gemis aan liefde, afkerigheid van een der ouders e.d.
Maar steeds werd de 'afwijker' als individu bekeken. Men zocht de oorzaak niet bij zichzelf, maar bij de afwijker. Dat geldt met name voor de bovengenoemde psychiaters, maar eigenlijk van alle categorieën 'deskundigen'.
De laatste jaren is er echter een andere beschouwingswijze ontstaan. Die komt hierop neer dat men náást de individuele ontstaansgeschiedenis meer oog heeft gekregen voor de maatschappij, die bepaalde groepen tot 'afwijkers' bestempelt. Als men immers het lijstje uitbreidt met woonwagenbewoners, hippies, orthodoxe gereformeerden en artiesten dan wordt de vraag: hoe komt de maatschappij eigenlijk aan zijn normen, op grond waarvan ze sommigen als 'normaal' en anderen als 'abnormaal' bestempelt? Het probleem van de afwijkers ligt dan in eerste instantie bij onszelf: wij stellen zulke idealen of normen op, en noemen alleen diegenen die daaraan beantwoorden 'normaal'.

Een probleem is er — in deze visie — dan alleen bij de 'afwijkers' voorzover ze zelf ongelukkig zijn of anderen schade veroorzaken. En nu terug naar de homofielen: hoe schadelijk of ongelukkig zijn die eigenlijk?

2. VOOROORDELEN

Er zijn een groot aantal gangbare opinies omtrent homoseksualiteit en homoseksuelen die nader bekeken moeten worden. Die gangbare opinies verraden immers onze 'idealen' en normen, op grond waarvan deze groep als afwijkend wordt bestempeld. We noemen er enkele:

'Homofilie komt weinig voor, en dan nog voornamelijk bij mannen.'

Afgezien van het feit dat dit niet waar is, getuigt deze opvatting van onze angst: we houden het liever van ons af. In feite blijkt dat er een vrij groot percentage van de bevolking wel iets met homofilie te maken heeft, zowel mannen als vrouwen. Uit het onderzoek 'Sex in Nederland' (1968) bleek dat 2,9% van de volwassen mannen en 2,5% van de volwassen vrouwen zich *uitsluitend of overwegend* voelde aangetrokken tot hetzelfde geslacht, terwijl daarnaast 2,2% van de volwassen mannen en 1,9% van de vrouwen zich enigszins zo voelde. Tezamen dus ruim 5% van de volwassen mannen en 4,4% van de volwassen vrouwen. Men mag aannemen dat het hier om minimum-cijfers gaat aangezien het nog steeds moeilijk is in Nederland om voor deze gevoelens uit te komen. Jongeren uiten zich iets 'eerlijker'. In hetzelfde onderzoek bleek dat 4% van de jongens en 5% van de meisjes tussen 16 en 20 jaar zichzelf *uitsluitend of overwegend* voelden aangetrokken tot hetzelfde geslacht en dat daarnaast nog 10% van de jongens en 10% van de meisjes zich *enigszins* voelde aangetrokken. (Deze gegevens van de jongeren stemmen beter overeen met die van Kinsey over de Amerikaanse bevolking dan onze cijfers over de volwassenen). Het blijkt in elk geval dat homoseksualiteit veel meer voorkomt dan men vaak denkt, dat het in ongeveer gelijke mate voorkomt bij mannen en vrouwen, èn dat de gevoelens ook aanwezig zijn bij een flink deel van diegenen die verder overwegend heterofiel zijn. Het niet accepteren van de homofilie betekent dus in feite een niet-accepteren van de gevoelens bij een flink deel van de bevolking. Dat stemt overeen met onze opvattingen op ander terrein: als twee mannen elkaar affectief bejegenen vinden we dat gek en onsmakelijk. Als twee vrouwen het doen niet, maar daarom wordt ook aangenomen dat vrouwen niet homoseksueel zijn (geloofden we dat wel, dan zouden we ook het zoenen en gearmd lopen van vrouwen moeten afkeuren!)

We weten dus geen raad met de affectie van mannen, dat is één oorzaak van de afweer. En dit betekent een enorme verarming in onze kultuur vergeleken met andere kulturen en samenlevingen waar wèl de affectie van mannen onder elkaar getoond mag worden (maar waar beslist niet méér homoseksuelen zijn dan bij ons). Een andere oorzaak is dat we geen raad weten met relaties buiten een huwelijk tenzij ze minstens daarop gericht zijn. Jongeren mogen experimenteren voor het huwelijk maar het is dan wel duidelijk vóór het huwelijk. Twee mensen die zomaar een relatie aangaan (twee mannen of twee vrouwen) vallen buiten ons denk-raam; er zijn geen regelingen of voorzieningen voor; we voelen ons daar onbehagelijk bij, misschien zelfs onzeker ten aanzien van onze eigen krampachtige normen ('waar blijven we?') en we weren dat af. We noemen dan die nieuwe vormen 'afwijkend gedrag'.

Een ander vooroordeel:

'Bij homoseksuelen gaat het alleen om seks en niet om een relatie'.

Hier speelt onze opvatting weer mee dat mannen niet aardig of lief mogen of kunnen zijn. Dus zal het wel om de pure seks (wat is dat?) gaan. In de praktijk ken ik heel wat lang durende relaties van twee mannen en van twee vrouwen, waarbij werkelijk de relatie voorop staat en niet de seks. Ik durf zelfs te zeggen: de meeste homofielen zoeken naar zo'n relatie, maar het is vaak niet zo makkelijk te vinden zolang alles zich zo in het verborgene moet afspelen en de kans om een leuke partner tegen te komen zo gering is.

'Homoseksuelen zijn een gevaar voor jongeren'. Uit deze opvatting spreekt méér dat we bang zijn voor het verschijnsel dan dat wij op de hoogte zijn van de feiten. Ook in heteroseksuele kring zijn er volwassenen die geïnteresseerd zijn in jongeren, maar ik meen dat het percentage nauwelijks lager of hoger is dan in homoseksuele kring. Het verschil is alleen dat we bij een heteroseksuele onderwijzer voor de klas nooit enige vragen stellen, maar bij een homoseksuele onderwijzer altijd wel (niet eens 'soms wel', maar 'altijd'). Dit verraadt dat we een enorm verschil maken tussen een hetero en een homo: een hetero is een mens die fouten kan maken, een homo is een fout iemand die het soms per ongeluk wel eens goed kan doen. Afgezien hiervan, wat te denken van de 'verleiding'? Gesteld dat een jongen of meisje door een oudere zou worden verleid, wat gebeurt er dan? Volgens het onderzoek van Tolsma: niets. Hij heeft een honderdtal gevallen van veroordeling wegens seks-contakt met minderjarigen nagegaan. Er bleken onder de 'slachtoffers' later niet méér homoseksuelen te zijn dan normaal in de bevolking worden aangetroffen.

Nog zo'n vooroordeel:

'Homoseksuelen zijn herkenbaar: mannelijke homofielen zien er 'vrouwelijk' uit en vrouwelijke homofielen gedragen zich 'mannelijk'.

Hier uit zich iets van dezelfde afweer als er nu bestaat tegen lange haren van jongens, uniseks-kleding e.d. Dat wordt dan soms verdragen omdat het 'jeugd' is. Er spreekt hier echter een onverdraagzaamheid uit tegen al datgene wat onze geijkte opvattingen en indelingen aan het wankelen brengt: als we niet meer duidelijk kunnen zien wat een man of een vrouw is, waar blijven we dan. We vergeten dat we dat man-zijn en vrouw-zijn duur betalen: namelijk met een flink stuk verstarring en hardheid bij de mannen en met gekunsteldheid en geforceerdheid bij de vrouwen. Bovendien blijken de mensen er helemaal niet zo happy mee. Bij een reklame-onderzoek in Frankrijk bleek dat de overgrote meerderheid der vrouwen voor een bepaalde ondergoed-reklame de voorkeur gaf aan een mooie, wat 'vrouwelijk' uitziende jongeman van 20 jaar boven een goed uitziende mannelijke figuur van 30! De hardheid waarvan mannen denken dat vrouwen daarvan houden berust voor een flink deel op een gebrek aan kommunikatie tussen mannen en vrouwen onderling en op mythevorming over en weer! Overigens blijkt dat homoseksuelen zich in de overgrote meerderheid der gevallen helemaal niet vrouwelijk of opvallend gedragen (ze zijn veel te bang om op te vallen trouwens) en dat het merendeel

een heel gewone indruk maakt. Wel blijkt een en ander samen te hangen met de maatschappelijke druk: in landen waar de afkeer tegen homoseksualiteit erg groot is sluiten homoseksuelen zich af in aparte clubs en gaan zich dan 'stereotype' gedragen. Dat wil zeggen: ze doen dan zoals de omgeving van hen verwacht (vergelijk het zogenaamd typisch 'joodse' gedrag in ghetto's). In Nederland is er een groot verschil tussen de situatie van 15 jaar geleden en nu: toen zag men nog veel meer verschijnselen van 'opgemaakt gedoe' in de homofielen-clubs; komt men nu in de sociëteiten van het COC of van de studenten-groepen e.d. dan ziet men praktisch geen verschil meer met andere gelegenheden waar hetero-jongeren of volwassenen elkaar ontmoeten.

'Homofilie is een ziekte'.

Alle psychiaters ten spijt durf ik dit een vooroordeel te noemen. Uit een Engels onderzoek is immers gebleken dat men homofielen die bij psychiaters komen voor een behandeling niet gelijk mag stellen met homofielen die niet om hulp vragen. Schofield vergeleek groepen hetero's die wèl en niet onder psychiatrische behandeling waren met homo's die wèl en niet onder behandeling stonden.

Het bleek dat de hetero's en de homo's die onder psychiatrische behandeling stonden op elkaar leken in persoonlijke en sociale problematiek. En dat de hetero's en homo's die *niet* onder behandeling waren of geweest waren op elkaar leken in persoonlijke en sociale levensaanpassing. De idee dat homofilie een ziekte zou zijn komt enerzijds voort uit de eenzijdige indrukken van doktoren en anderzijds uit onze afweer: het kan toch niet optimaal zijn zo'n man-man-relatie. We geloven er gewoon niet in, en daarom zal het wel iets ziekelijks zijn.

BELEMMERINGEN OM HOMOFIEL TE KUNNEN ZIJN

We zijn vaak zo in beslag genomen door

onze gedachten en onze afweer dat we ons niet realiseren wat we daarmee anderen aandoen. Homofilie hoort eigenlijk niet te bestaan, dus moet daar zeker niet te veel propaganda voor gemaakt worden enz. Hoe de homofielen zich zelf voelen moeten zij maar zien.
De gevolgen van deze maatschappelijke hardheid zijn duidelijk. Als een jongere begint te merken dat hij andere gevoelens heeft dan zijn leeftijdgenoten, komt hij op een geweldige manier in de knel: sommigen trachten het te ontkennen en proberen geforceerd anders te worden, hetgeen vaak uitloopt op een huwelijk (er zijn, blijkens het genoemde onderzoek, minstens 90.000 van zulke gehuwde homofielen in Nederland). Anderen raken in zichzelf gekeerd, voelen zich in de knel, weten niet met wie er over te praten, voelen zich minderwaardig en schuldig, worden onecht en 'bedriegen' hun omgeving enz.
Soms na enkele jaren van zulke beklemming komen ze er toe zich tegenover iemand uit te spreken. En dan hangt het er nog maar van af hoe die omgeving reageert en of ze dan een eigen weg weten te vinden — in zeldzame gevallen met steun van de omgeving; meestal echter zonder steun en houvast van de omgeving.
Een derde groep is meer brutaal. Zij ontdekken hun andere gevoelens, experimenteren soms door sekskontakten met leeftijdgenoten, hebben wel een tijd lang hun problemen met de maatschappelijke afweer, maar 'lossen het op' door een zekere onverschilligheid: ze houden het voor de omgeving geheim, leiden een dubbelleven, storten zich in hun vrije en onbespiede uren in het ghetto-bestaan van de homofiele subgroepen en vaak ook in de promiskuiteit. Mijns inziens wordt de promiskuiteit in zulke gevallen in belangrijke mate veroorzaakt doordat deze mensen geen kans krijgen om zichzelf sociaal te integreren: 'we beantwoorden niet aan de normen, welnu dan staan we ook buiten al die domme burgerlijke normen' — zo reageren een aantal van hen innerlijk.

Ondanks alle onrust die aan die situatie vast zit zijn ze er in zekere zin toch nog beter aan toe dan diegenen die denken: 'ik ben eigenlijk fout; eigenlijk is het een ziekte; wie kan me er vanaf helpen'. Want deze groep komt helemaal niet aan een eigen leven toe; men ziet mensen jarenlang vereenzamen en zich ongelukkig voelen op deze manier. De beste vorm is natuurlijk die van de groep er tussen in: diegenen die wèl durven praten over hun gevoelens, die dan enig gehoor vinden in hun omgeving, en die geleidelijk trachten een homofiel leven op te bouwen temidden van hun hetero-omgeving. Vaak moeten ze daarvoor enkele muren doorbreken.
Ook al lijkt het dat iedereen in Nederland tolerant is geworden, in feite blijken nog weinig jongeren het eerst met hun ouders te praten over hun gevoelens. De ouders blijken zeer weinig als gesprekspartner te fungeren. Meestal zoekt men een (hetero-) vriend of vriendin hiervoor uit, waarvan men vermoedt dat hij of zij ruimdenkend is. Het blijkt dat er toch erg veel energie van de jonge homofiel zelf wordt verwacht (hij moet bijna steeds de eerste stappen doen), maar de indruk bestaat dat dit wel wordt beloond.
Uit onderzoek van het N.I.S.S.O. blijkt dat diegenen die zich durfden te uiten en die een integratie nastreefden ook op andere gebieden minder ongunstige gevolgen ervoeren: minder ghetto-verschijnselen, meer psychische vrijheid, meer aangepaste sociale vormgeving enz. Als men diegenen die hun gevoelens durfden te tonen vergelijkt met wie dit niet deden, dan blijkt het volgende. Degenen die zich durfden te tonen in hun omgeving:
— krijgen een betere relatie met hun ouders, vooral ook met hun vader
— krijgen een betere relatie met hun hetero-vrienden(innen) en collega's
— hebben vaker een 'gemengde' kennissenkring waarin hetero's en homo's elkaar treffen en de levenssferen niet gescheiden worden gehouden
— gaan vaker op een ongecompliceerde wijze met meisjes om (uit sympathie of vriendschap, niet als dekmantel)
— zijn beter in staat tot het sluiten van een vaste vriendschapsrelatie
— stellen zich vrijer op t.o.v. de traditionele seksuele normen
— vertonen minder overgevoelige reakties op bedreigende situaties
— weten hun lidmaatschap of bezoek van de homofilie-vereniging of sociëteit meer op een ontspannen wijze te benutten
— zijn meer sociaal geëngageerd in hun lidmaatschap van deze verenigingen e.d.

Dit NISSO-onderzoek lijkt mij vooral belangrijk omdat uit deze gegevens zo duidelijk spreekt dat het kontakt met de omgeving bepalend is voor het vinden van een geslaagde levensaanpassing. Als we teruggaan naar ons vertrekpunt: zolang we een stempel blijven zetten en blijven afweren maken we het een grote groep mensen onmogelijk een normaal menselijk leven op te bouwen. Anders gezegd: homofilie behoeft inderdaad geen probleem te zijn. Zodra we, ieder in onze omgeving, beginnen ons tolerant te tonen en het uiten van homofiele gevoelens te ondersteunen in plaats van af te breken, dan is er na enkele jaren geen homoseksueel probleem meer in Nederland.

EMANCIPATIE-VERENIGINGEN

Sinds 1946 werkt in Nederland de Nederlandse Vereniging van Homofielen — oorspronkelijk onder de schuilnaam Cultuur- en Ontspannings Centrum (C.O.C.) Daarnaast zijn er de laatste jaren in verschillende steden Studenten Werkgroepen Homoseksualiteit, Pastorale Gespreksgroepen (thans 'algemeen') en Sociëteiten voor jongere homofielen. Gemeenschappelijk aan al deze groepen en organisaties is dat zij de integratie trachten te benaderen en de ghetto-vorming trachten tegen te gaan. Daarom trachten ze te bevorderen dat de leden zich durven tonen naar buiten, en proberen ze een verbinding te leggen tussen de aktiviteiten naar binnen (het onderling kontakt) en de aktiviteiten naar buiten (voorlichting e.d.). Op het laatste kongres van de Nederl. Vereniging van Homofielen C.O.C. kwam deze dubbele doelstelling nog eens duidelijk naar voren in het nieuwe beleidsplan dat toen werd aangenomen (zie ook Humanist-7). Een van de gevolgen van de voortschrijdende integratie is dat in het bestuur van deze organisatie nu ook niet-homofielen zitting hebben. Iedereen is welkom die wil bijdragen aan de emancipatie en integratie van deze bevolkingsgroep. Belangrijk lijkt me dat het streven van het C.O.C. naar meer kontakt met andere organisaties ook binnen humanistische kring gehoor vindt.

Dr. C. J. Straver

Enige recente literatuur van algemeen oriënterende aard is o.a.

W. Sengers: 'Gewoon hetzelfde?' Paul Brand, Hilversum 1968.
'Homofilie: Informatie, onderzoek en herwaardering'. Dokumentatie en Informatie-centrale, Amersfoort 1970.

Enige literatuur van meer wetenschappelijk karakter is o.a.:

M. Schofield: 'Sociologische aspekten van de homoseksualiteit'. Aula-reeks, Utrecht 1970.
M. Moerings: 'Homofiele jongeren in relatie tot hun omgeving'. NISSO, Zeist, 1970.

Voor informatie over C.O.C. en andere organisaties:
Sekretariaat C.O.C., Frederiksplein 14, Amsterdam (tel. 020-234596).

Dr. J. M. W. van Ussel:
Afscheid van de sexualiteit

Stelt u zich gerust, zo bedoelt de schrijver het niet, al vindt-ie eigenlijk dat seksualiteit niet bestaat, als geïsoleerd verschijnsel tenminste. Niettegenstaande de zogenaamde seksuele revolutie, welke hij nauwelijks een omwenteling en behalve nuttig (dat wel) vooral eenzijdig en onvolledig vindt. De hoogstnoodzakelijke loskoppeling van de seksualiteit van de trits huwelijk, voortplanting en liefde, die in de enge obsessies van de gangbare moraal dwangmatig bij elkaar hoorden, heeft voornamelijk geleid tot het vrijmaken van lichaamsdelen en huidoppervlakten. De orgastiese behoefte en de sensualiteit worden dan beleefd als waarden op zichzelf en blijken dan ook nog te liggen in de sfeer van techniek, prestatie en kwantiteit: elitaire reflekties van de huidige maatschappelijke verhoudingen vol hipokrisie. „De maatschappij kan niet èn de mensen tegen elkaar opzetten door concurrentie en competitie èn verwachten dat deze mensen liefdevol met elkaar omgaan". Van Ussel stelt, dat er ook ten behoeve van een eerlijke geïntegreerde lustbeleving veranderingen in die samenleving teweeggebracht moeten worden, aangepast aan de relationele behoeften, waarbinnen een vrij en lustvol beleefde seksualiteit zijn plaats kan vinden.
De gehanteerde uitgangspunten van de mens- en maatschappijvisie, die Van Ussel toepast bij zijn pleidooi tot integratie van de seksualiteit en emansipatie van de samenleving worden door hem in een paar inleidende hoofdstukken geëksplisiteerd.
150 blz. **f 5,50**

Te bestellen per giro 58 t.n.v. de Humanistische Pers - Utrecht.

DE MENS OP WEG NAAR VRIJHEID

De naam Hegel is uit Europa's geestelijk erfgoed evenmin weg te denken als die van zijn kritische leerling Karl Marx. De Duitse denker heeft de kern van het historisch proces eens gekarakteriseerd met deze uitspraak: 'van de vrijheid van de enkeling naar de vrijheid van velen, van de vrijheid van velen naar de vrijheid van allen'. Déze uitspraak van de meester zal bij Marx op weinig verzet zijn gestuit. Beide Duitse filosofen zochten naar wetmatigheid in het historisch gebeuren, naar een verband en een zin, waarin wij na twee wereldoorlogen evenmin geloven als Nietzsche, Hegels opponent, die de onvoldaanheid van zijn tijd (en van de ónze) treffend heeft weergegeven met de konstatering: 'Het totaalkarakter van de wereld is eeuwig: chaos'. Toch blijft Hegels stelling een boeiend uitgangspunt, ook al geloven wij minder dan hij en Marx aan een volgens bepaalde wetten verlopende wereldhistorie. Wij weten ook, dat de vrijheid een veel geprezen maar ook hachelijke zaak is, altijd bedreigd en belaagd, altijd onzeker.

Vrijheid en armoede

Wat moet men verstaan onder 'de' vrijheid? Is dit niet een te abstrakt en vaag begrip dat nadere definiëring behoeft? Een antwoord op deze vraag kan men vinden in de verklaring van de 'Four Freedoms' die in de Tweede Wereldoorlog door wijlen president Roosevelt zijn geproklameerd, te weten: de vrijheid van spreken; de vrijheid van godsdienst; de vrijwaring tegen gebrek; de vrijwaring tegen vrees. Maar waar sprake is van verschillende vrijheden komt ook de vraag naar voren, welke vrijheid primair is. Bij de beoordeling van deze vraag verliest de Europeaan die een zeker welvaartsniveau heeft verworven, al te gemakkelijk uit het oog, dat wat voor hem een primair geestesgoed is, namelijk geestelijke vrijheid, in andere samenlevingen en met name in de ontwikkelingslanden van 'de derde wereld' (in Azië, Afrika en Latijns-Amerika) bepaald anders wordt gewaardeerd. Waar de strijd om het dagelijks brood, of juister gezegd: om een bestaansminimum, van dag tot dag alle energie opeist, is de 'freedom from want' (de vrijwaring tegen gebrek) het enige levensdoel. De waarde van vrijheid van drukpers, van godsdienst en van vergadering, ligt buiten de gezichtskring van de paria's in de ontwikkelingslanden. De veelgeprezen vrijheid van de proletariër bestaat volgens Anatole France hierin, dat hij evenals de beter bedeelden onder de bruggen van Parijs mag slapen.

Vrijheid van drukpers enz. wordt in de ontwikkelingslanden eerst dan een begeerd doel, wanneer het analfabetisme is overwonnen en de massa uit zijn lethargie is ontwaakt. Maar in de meeste ontwikkelingslanden is driekwart of meer van de bevolking analfabeet en arm. Belangrijker in deze landen is het recht van politieke aktie. Maar een zinvolle politieke aktie is ook dan slechts mogelijk, wanneer de 'verworpenen der aarde' *zich bewust* worden van hun status als paria's. Deze bewustwording treedt meestal pas op als men een vergelijking kan maken met de positie van anderen, met rijkere groepen en landen, en bovendien het besef groeit, dat de bestaande verhoudingen veranderd en verbeterd *kunnen* worden. De toenemende kommunikatie, die door de moderne kommunikatiemiddelen mogelijk is geworden bevordert deze bewustwording. Geïsoleerde, traditionele en statische gemeenschappen, waar het leven eeuwenlang dezelfde weg is gegaan, worden gekonfronteerd met een dynamische, snel veranderende technische wereld. Berusting en fatalisme maken plaats voor een verlangen naar verandering en vernieuwing.

Verandering is echter niet uitsluitend een ekonomisch of sociaal proces. Aan het begin van dit proces staat de bewustwording, het besef van *onnodige* beperktheid, ontbering en gebondenheid, en het verlangen naar 'freedom from want'. Langzamerhand gaat men ook de mogelijkheid zien die onderwijs en betere vakopleiding kunnen bieden en wil men de vicieuze cirkel van armoede, onwetendheid en onkunde doorbreken. Het besef groeit, dat men leeft in een wereld van ongekende technische mogelijkheden waarvan men voordien geen weet had. Nietzsche heeft de 'amor fati', de liefde tot het lot, gepredikt. In de omstandigheden waarin de meeste bewoners van de 'derde wereld' verkeren, is deze 'amor fati' een leer van wanhoop en berusting. Gelukkig is dit fatalisme, dat door bepaalde opvattingen in religies als Islam en Hindoeïsme nog werd versterkt, in vele landen doorbroken, mede als gevolg van de reeds genoemde vergroting van de kommunikatiemogelijkheden. De onvrede met het eigen lot neemt toe en voor velen in de 'derde wereld' geldt — gelukkig — de uitspraak van Goethe:

'Im Weiterschreiten find er Qual und Glück, Er, unbefriedigt jeden Augenblick'.

Is eenmaal een bepaald welvaartspeil bereikt, dan wordt ook de geestelijke vrijheid een fel begeerd goed, omdat deze voorwaarde is voor de verdere ontplooiing van individu en maatschappij. In dit proces groeit het besef van creatieve mogelijkheden. Maar ook groeit de onvrede met zich zelf en de wereld, en hiermede de onzekerheid. Oude tradities worden vernietigd, de gebaande wegen die men eeuwenlang is gegaan, begeleid door autoriteiten, religieuze instellingen en vaststaande maatschappelijke regels, zijn verdwenen. De onzekerheid, het gevoel deel te hebben aan een ontwikkeling waarvan doel en uitkomst onbekend zijn, kan dan echter tot een reaktie leiden, die Fromm zo overtuigend heeft beschreven in zijn boek 'De vrees voor vrijheid'.

Vrees voor de vrijheid

Fromm wijst er op dat de westerse kultuur een individualiseringsproces heeft doorgemaakt, dat gestimuleerd werd door calvinisme en kapitalisme. Maar deze versterking van het individualisme, aldus Fromm, leidde ertoe dat de mens overweldigd werd door een gevoel van 'persoonlijke nietigheid en hulpeloosheid ... Deze nieuwe vrijheid moest een diep gevoel van onzekerheid wekken, van machteloosheid, van twijfel, van eenzaamheid en van angst'.

Bij velen leidde dit tot een sterk verlangen naar een vaderfiguur of naar een nieuwe heilsleer van een totalitaire staat. 'Als voornaamste ontsnappingswegen kent onze tijd het zich onderwerpen aan een 'Führer' zoals in fascistische landen is gebeurd, en de dwangmatige gelijkschakeling en uniformiteit, zoals in onze eigen demokratie overheersend is.' De totalitaire staat, waarin alles geregeld en bepaald is en de eigen verantwoordelijkheid van de individu tot een minimum is beperkt ('Gij zijt niets, uw volk is alles' zei de N.S.B.) heeft de mens evenwel niet meer dan schijnzekerheden te bieden.

De autoritaire staat heeft geen toekomst, meent Fromm: de drang naar vrijheid is onverwoestbaar. 'Het autoritair systeem kan evenmin de fundamentele voorwaarden uit de weg ruimen die de drang naar vrijheid veroorzaken, als de vrijheidsdrang uitroeien die aan deze voorwaarden ontspruit'. Fromm voegt er echter nog iets aan toe: 'De overwinning van de vrijheid is alleen mogelijk, indien de demokratie zich ontwikkelt tot een maatschappij waarin het individu, zijn groei en geluk, het doel en de zin van het kultuur vormen, waarin het leven geen rechtvaardiging door sukses of iets anders behoeft ....'

Het kost vaak moeite de vrijheid van anderen te erkennen en te eerbiedigen, zeker wanneer er sprake is van een belangenstrijd (dit behoeft niet altijd een strijd om *materiële* belangen te zijn!). Eerder in dit artikel werd reeds gesproken over verschillende soorten vrijheid. De ene vrijheid veronderstelt niet automatisch de aanwezigheid van de andere. Ekonomische vrijheid hangt niet per se samen met geestelijke vrijheid. De ekonomische vrijheid van het oude liberalisme betekende meestal de uitbuiting van velen door enkelen. De geestelijke vrijheid kwam hiermede onherroepelijk in het gedrang, omdat zij slechts een inhoudloze, formele vrijheid was, die de minder bedeelden geen inhoud kon geven.

In onze Westerse samenieving zijn de uiterlijke, politieke vrijheden, zoals de vrijheid van drukpers, vergadering, politieke aktie enz. wel algemeen aanvaard. Ook valt het moeilijk te betwisten dat de demokratische staatsvorm voor deze vrijheden wel de beste garantie vormt. Omgekeerd komt de vrijheid van denken en spreken de samenleving ten goede en behoedt zij haar voor autoritaire strukturen en totalitarisme, zoals al werd beklemtoond door Spinoza in zijn 'Tractatus theologica-politicus' (1670) en door Kant in zijn 'Was ist Aufklärung?' (1790).

Het rijk der vrijheid

Wie bewust leeft in de maatschappij van nu en de recente, naoorlogse ontwikkeling overziet, moet wel tot de slotsom komen, dat de weg naar het 'rijk der vrijheid' (om met Marx te spreken) allerminst een rechte, duidelijk afgebakende weg is. Nieuwe maatschappelijke ontwikkelingen brengen vaak meer vrijheid op het ene gebied, maar beperken onze vrijheid op het andere. Het autoverkeer geeft ons een grotere vrijheid om ons te verplaatsen (men kan zich nu nauwelijks voorstellen, dat er een halve eeuw geleden nog mensen waren, die nooit buiten de grenzen van hun dorp waren gekomen!) maar ditzelfde verkeer legt ons allerlei beperkingen op en bezorgt ons veel overlast. Marx spreekt over het 'rijk der vrijheid'. Hij heeft ons evenwel geen blauwdruk hiervan nagelaten.

Marcuse heeft wèl een poging tot definitie gewaagd. In zijn 'Dialectics of liberation' (1958) spreekt hij over een nieuw type mens 'dat het prestatieprincipe van de gevestigde samenlevingen afwijst, dat zich bevrijd heeft van agressiviteit en hardheid, die kenmerkend zijn voor de organisatie van de bestaande samenleving; een type mens, dat zich bevrijd heeft van zijn huichelachtige puriteinse moraal; een type mens, dat biologisch niet in staat is oorlogen te voeren en lijden te veroorzaken, dat een heldere voorstelling heeft van vrede en genot en dat individueel en samen met de anderen eraan werkt een sociale en natuurlijke omgeving te scheppen, waarin zo'n bestaan mogelijk wordt'.

De humanist is nòch een utopist, die gelooft in een ideale eindtoestand, die eens geboren zal worden, nòch een verdediger van de status quo. Te zeer is hij zich eensdeels bewust van het menselijk tekort, anderdeels van het *onnodige* leed, de *onnodige* onvrijheid, kwelling en terreur die mensen

elkaar aandoen. Hij beseft, dat ons *zijn* altijd is: *op-weg-zijn*. Het 'rijk der vrijheid' is geen blijvend eindstation, maar eerder een norm, die ons van dag tot dag bewust doet worden van de vele vormen van manipulatie, exploitatie en repressie in onze nog allesbehalve humane samenleving.
Er is één duidelijk lichtpunt. Steeds meer mensen *worden zich bewust* van de aanwezigheid in onze samenleving van vrijheidsbelemmerende krachten en faktoren. Steeds meer mensen worden zich er ook van bewust, dat, gezien onze huidige technologische en ekonomische mogelijkheden, velerlei vormen van onvrijheid en onmacht een anachronisme zijn geworden. Vroeger moest men schaarste en gebrek wel aanvaarden, omdat de remedies en de mogelijkheden tot verbetering van bepaalde tekorten, wantoestanden en wanverhoudingen eenvoudigweg ontbraken. Onze huidige technologische mogelijkheden kunnen ons niet alleen goede woningen en maatschappelijke zekerheid geven, maar ook een verantwoorde kulturele vorming, 'éducation permanente', voldoende vrije tijd voor kreatieve zelfontplooiing en technische middelen, welke ons verlosser van de slavenarbeid, die vroegere generaties moesten verrichten (en hierbij denk ik niet alleen aan de bouwers van de piramiden!) ten bate van het geluk van de enkelingen, die de heersende klasse of kaste vormden.

De innerlijke vrijheid

Maar de vrijheid heeft nog een andere dimensie. Los van de uiterlijke vrijheden, van de door de demokratie gegarandeerde rechten, staat de *innerlijke* vrijheid van de persoon, een vrijheid die geen staat of politiek kan creëren of garanderen.
De Griekse en Romeinse Stoa-figuren als Epictetus, Marcus Aurelius en Seneca hebben in hun filosofie deze innerlijke vrijheid centraal gesteld. Zij wijzen er op, dat alleen die mens de ware vrijheid bezit, die zich innerlijk onafhankelijk weet van wat buiten zijn macht ligt. Slechts ons innerlijk, onze gezindheid, hebben wij in onze macht. Centraal staat bij de Stoicijnen de 'ataraxia', de gemoedsrust, die zich niet door de stormen van de dagelijkse strijd en de wisselvalligheden van het lot laat verontrusten, omdat de mens weet heeft van een innerlijke dimensie, een geestelijke kern, die door de grillen van Vrouwe Fortuna niet aangetast wordt. Steeds dient de mens zich af te vragen: Wat ligt in mijn macht en wat niet?
Epictetus zegt: 'Niemand kan mij dwingen tot het aanvaarden van een mening, die mij onjuist toeschijnt, of te streven naar iets, dat ik niet verkieslijk acht. Daarin ben ik vrij. Maar onvrij ben ik wat het overige betreft. Mijn lichaam kan gedwongen, belemmerd of geschaad worden, mijn gezondheid aangetast, mijn aanzien, mijn leven, kan mij ontnomen worden. Daarom moeten wij ons in elke omstandigheid allereerst afvragen: Wat staat in mijn macht en wat niet? En dan zo goed mogelijk doen wat in onze macht staat, en wat niet in onze macht staat rustig overlaten. Bijvoorbeeld: De tiran werpt mij in de gevangenis. Dat te verhinderen staat niet in mijn macht. 'Vertel uw geheim'. Ik zwijg, want dat staat in mijn macht. 'Ge wilt niet spreken? Dan laat ik u onthoofden'. Ook dat kan ik niet verhinderen. Maar het staat in mijn macht dapper te sterven'.
Epictetus kan niet vermoeden dat een Romeins wijsgeer, een minister onder koning Theodorik, volgens deze leefregel zou sterven, namelijk Boëthius (480-525 n. Chr.). Boëthius wist de uitdaging van het lot te aanvaarden. Daarom kon hij de volgende regels neerschrijven:

'Het geluk is veranderlijk en vluchtig als de wind en leidt nimmer tot zelfkennis, het ongeluk brengt soberheid en slagvaardigheid en oefent door de vele tegenslagen in voorzichtigheid. Eindelijk doet het geluk ons van het ware goede immer verder afdwalen, rampspoed trekt de mens met scherpe klauwen weer naar het goede terug.'
Ook Rosa Luxemburg bleef (getuige haar 'Brieven uit de gevangenis') in de kerker zichzelf. Haar innerlijke vrijheid bleef onaangetast ondanks de ongunst van het lot. 'De vrije mens kan gevangene zijn, maar geen slaaf', zegt de Franse renaissanceschrijver Jacques Amyot.
De Stoa en Spinoza hebben er op gewezen hoezeer de mens slaaf kan worden van zijn gevoelens en driften. Mensen kunnen ook slaaf zijn van hun meningen en vooroordelen. Hoe betrekkelijk de waarde van deze meningen is, hoe aanvechtbaar allerlei zogenaamd vaststaande zekerheden en opinies zijn, wist ook de Griekse wijsgeer Plutarchus (45-125 n. Chr.):

'Toen Alexander Anaxarchus' voordracht hoorde over het oneindig aantal werelden, barstte hij in tranen uit, en toen zijn vrienden hem vroegen wat hem scheelde zei hij: 'Zou ik niet wenen dat ik, terwijl er oneindig veel werelden zijn, er nog niet één in mijn macht heb gekregen?'
Crates daarentegen die niets had dan een knapzak en een mantel vol gaten bracht schertsend en lachend het leven door als was het een festijn. Agamemnon had verdriet omdat hij over zovelen heerste. Diogenes stak, terwijl hij als slaaf verkocht werd, de draak met de afslager en bleef rustig liggen. Hij bedankte er voor op te staan, hoewel de afslager het hem gelastte en hij antwoordde schertsend: 'Wel man, stel je voor dat je een vis te koop aanbood, die zou toch ook niet gaan staan'. Socrates filosofeerde met zijn vrienden terwijl hij in de gevangenis zat, maar Phaëton, die opgestegen was ten hemel, huilde omdat men hem de paarden en de wagen van zijn vader niet geven wou.' En Plutarchus besluit met een uitspraak van Epictetus: 'Gij moet u niet vertoornen op de omstandigheden, die trekken zich daar toch niets van aan'.

Vrijheid en totalitaire staat

Zoals gezegd: de innerlijke vrijheid staat los van de waarborgen die de maatschappij ons wel of niet geeft op het gebied van de uiterlijke vrijheden van woord en schrift, van politieke actie, van eerbiediging van de persoonlijkheid. Deze innerlijke vrijheid hangt samen met de zin die wij in ons leven leggen, met zelfverwerkelijking en levensrichting. Fromm wees ons op de angst voor de vrijheid, die dezelfde is als angst voor onzekerheid, risico's en verantwoordelijkheid. De totalitaire maatschappij wil deze onzekerheid en verantwoordelijkheid van ons wegnemen. Dit geldt evenzeer voor de totalitaire godsdienst, zoals Dostojewskij zo sterk heeft beklemtoond in zijn 'Legende van de groot-inquisiteur'. Maar wanneer het besef ontwaakt dat de totalitaire staat of godsdienst de individu slechts schijnzekerheden kan bieden, dan kan de drang naar vrijheid zich feller dan ooit manifesteren. Ik denk dan aan de jonge Dimka in het verhaal van de Russische schrijver Aksjonow 'Een kaartje naar de sterren'. Limka zegt: 'Je hebt nog nooit in je leven een ernstige beslissing zelf genomen. Nooit heb je een risico aangedurfd. Verdraaid, wij zijn nog niet geboren, of alles is al voor ons uitgedacht. Onze toekomst is al vastgelegd. Daar bedank ik voor. Liever een landloper zijn en overal pech hebben, dan mijn leven lang een kleine jongen die de beslissingen van anderen uitvoert.'
Ook met alle garanties van uiterlijke vrijheden (waarvan in de Sowjet-Unie overigens slechts theoretisch sprake is) kan de mens innerlijk onvrij zijn, in de ban van vooroordelen, tradities, obsessies, stereotype denkwijzen en conformisme.

Niet-autoritaire-opvoeding

Is hiermede alles gezegd over de innerlijke vrijheid van de persoonlijkheid? Ik meen van niet. Een eenzijdig beperkt mensbeeld kan hier ongewenste konsekwenties hebben: wordt de nadruk uitsluitend gelegd op de innerlijke dimensie, op de innerlijke vrijheid van de mens, dan verzwakt de aandacht voor de mens als maatschappelijk wezen die zijn doeleinden moet stellen en moet handelen in een bepaalde sociale struktuur. Wie te sterk de nadruk legt op deze innerlijke dimensie, gevoelt geen verlangen naar verandering van minder gewenste sociale strukturen. De Stoïcijnen, die streefden naar humanisering in velerlei opzichten en hierin het christendom voorgingen, wilden dat de slavenbezitters hun slaven humaan zouden behandelen. Een vernietiging van het slavenstelsel streefden zij echter niet na. Paulus achtte het zelfs zijn christelijke plicht de weggelopen slaaf naar diens meester Philemon terug te sturen. Het hedendaags christendom heeft echter, anders dan vroeger, oog voor het manco van deze visie, die in feite moet leiden tot konservatisme en vrees voor vernieuwingen.
Ik meen dat een vrije maatschappij slechts gevormd kan worden door vrije mensen. Deze vrije maatschappij is nog allerminst werkelijkheid. Steeds is er bovendien de dreiging van nieuwe vormen van slavernij, naarmate de maatschappij verder evolueert. In de vorige eeuw kende men niet de enorme invloed van de reklame, de politieke massa-beïnvloeding en evenmin het toenemend gebruik van drugs en andere verslavingen. De totalitaire staten hebben thans technische mogelijkheden om politieke vernieuwingen tegen te gaan waarvan men vroeger niet kon dromen. Toch moet men vertrouwen op de groei van de vrijheid, zoals Hegel deze schetste. Maar tegelijk moet men de ogen open houden voor totalitaire ontwikkelingen, al zullen deze niet altijd de extreme vormen aannemen zoals door Orwell in zijn boek '1984' worden geschetst. Vrijwaring tegen vrees, een van Roosevelts doeleinden, is niet uitsluitend een politiek probleem. Vrijwaring tegen vrees hangt ook samen met de innerlijke vrijheid en geestelijke volwassenheid.
Hier raken wij aan een nieuw aspekt, namelijk de invloed van de opvoeding. De invloed hiervan kan moeilijk overschat worden. Laten ouders zich er voor hoeden hun kinderen hun eigen vooroordelen, autoritaire ideeën, stereotype denkwijzen, obsessies en kwasi-zekerheden mee te geven. Eenvoudige recepten bestaan er ook hier niet. Bovendien stelt elke tijd zijn eigen eisen. Een van de problemen van de ouders van thans is dit, dat zij hun kinderen moeten opvoeden voor een toekomstige wereld, waarvan zij zelf door de snelle technische ontwikkeling nog nauwelijks enig begrip hebben.
Ook hier zijn allerlei onzekerheden en vragen. Maar wie deze problematiek bewust onder ogen ziet, heeft al veel gewonnen. Wij kunnen slechts hopen dat de jonge mensen van nu de burgers zullen zijn van een vrije, tolerante maatschappij van de toekomst, gedachtig de woorden van de dichter A. van Collem: 'Een nieuwe mens, een nieuwe werkelijkheid,
Een hogere ... Er is de mogelijkheid.'

P. Krug

KRITISCH

Neevolutie

Pas een aardig curiosum tegengekomen: een landelijk comité van mensen die *nee* tegen het evolutie-begrip zeggen (en zich daarom het *Neevolutie-comité* noemen) wil aan alle eindexamenkandidaten van scholen van voortgezet onderwijs een brochure van dominee Couvée uitreiken: *Mag het? tegen het evolutie-dogma.* Het comité telt 12 dominee's *(ds)*, 7 doctorandussen *(drs)*, 4 gepromoveerden *(dr)*, 2 ingenieurs *(ir)* en 7 hoogleraren *(prof. dr.)*. Als kind verbaasde ik me er vroeger al over dat gestudeerde personen en geleerde heren in God konden geloven terwijl ik (eenvoudig baasje) dat al niet kon. Die verbazing is natuurlijk gaandeweg weggeëbd, naarmate enig inzicht groeide, maar waarachtig, iets ervan komt toch weer terug als je zo'n berichtje leest. *Mag het?* Natuurlijk jongens, je gaat je gang maar. Maar wat te zeggen van het feit dat dergelijke denkbeelden zonder enige relativering op kinderen wordt overgebracht. Zoals de Volkskrant schreef: *'In bepaalde bijbelse belichting krijgen biologielessen een geheel eigen charme: logica wordt vervangen door theologica, des te erger voor de feiten, die wijzen in de richting van een geleidelijke ontwikkeling der menselijke soort.'*

Neevolutie-comité's moeten natuurlijk nooit verboden worden, daarvoor zijn ze in een wereld die sedert Darwin toch niet stilgestaan heeft een te bizarre noot. Trouwens iedereen moet maar vinden wat hij ervan vindt. Ik heb echter de neiging verder te gaan en de neevolutionisten van harte als zodanig te aksepteren. Ze vormen een krachtig bewijs voor de stelling dat evolutie soms traag kan gaan.

Echtscheiding

Nog even Van Ussel, in datzelfde artikel:

In het huwelijk zoeken man en vrouw genegenheid en geborgenheid. Gaan we niet de verkeerde kant uit wanneer de echtscheiding gemakkelijker zal worden? Laten we kijken naar de Verenigde Staten. Het aantal echtscheidingen is er veel groter dan hier. Oppervlakkig oordelend zou men denken dat de huwelijken er bijzonder slecht zijn. Maar wat zien we? Op haast elke scheiding volgt een tweede huwelijk. Men grijpt naar een nieuwe betere kans. Gemakkelijker echtscheiding hoeft dus geen bedreiging te zijn voor het huwelijk, integendeel. Het groter aantal scheidingen gevolgd door een tweede huwelijk toont juist aan dat men in een gelukkig huwelijk wil zitten.

En wat zien we in Nederland? De Wageningse gezinssocioloog prof. dr. G. Kooij onderzocht de Nederlandse huwelijken. Hij ontdekte dat één huwelijk op twintig — 150.000 in het totaal — zo grondig ontwricht is dat er helemaal niet meer van een huwelijk kan worden gesproken. Wanneer we een gemiddelde van twee kinderen per gezin nemen, betekent dit dat minstens 600.000 mensen in een ellendig milieu leven. Is het dan geen bewijs van eerbied voor het huwelijk en voor de mens wanneer de echtscheiding gemakkelijker gemaakt wordt?

Dienstweigeren

De sociaal geneeskundige G. R. van Urk heeft eind vorig jaar in het blad Medisch Contact de knuppel in het hoenderhok geworpen. Zijn volledig respekt voor de geestelijke vrijheid van elk individu bracht hem tot de opvatting 'als iemand niet in dienst wil, heb je dat maar te aanvaarden'. De kommissie-gewetensbezwaarden is voor hem, zo vertelde hij tegen Bert Steinmetz van de Volkskrant, nog een regelrecht voortvloeisel van de inquisitie; de oude opvatting dat men het recht heeft de juistheid van iemands geweten te onderzoeken. En de opvatting dat het mógelijk is die juistheid te onderzoeken.

Volkens Van Urk is de kern van de zaak dat minister Den Toom heeft gezegd: de overheid zal niet kunnen wijken voor ieder individueel gewetensbezwaar. En dat is medisch gezien volstrekt fout. De overheid zal daar wel voor moeten wijken. 'je kunt de beslissing over de verplichting in dienst te gaan niet afdoen met een demokratisch meerderheidsbesluit. Je kunt niet bij meerderheidsbesluit ingrijpen in de integriteit van iemands persoonlijkheid.'

En ook al zou dat misbruik in de hand werken: 'Je mag nooit de geestelijke gezondheid van een individu opofferen aan het voorkomen van verondersteld misbruik van de vrijheid van dienstweigeren'.

Het is vanuit humanistisch gezichtspunt niet moeilijk om waardering voor dit strikt principiële standpunt op te brengen. Maar dan wel een eenzijdige waardering, omdat het probleem ook eenzijdig benaderd is, namelijk louter uit medisch oogpunt.

Dienstweigering is niet alleen een medisch probleem, maar evenzeer een maatschappelijk probleem. En daar biedt dokter Van Urk geen soelaas. Het ware wenselijker dat hij zijn visie doortrekt op maatschappelijk vlak. Dus een leger van mensen die wèl willen: een beroepsleger. Maar als dat te klein is om de taken te vervullen die bij meerderheidsbesluit noodzakelijk worden geacht (inklusief de te mobiliseren vrijwilligers), dan staat het probleem van dienstweigering nog steeds stevig overeind. Medisch gezien mag dokter Van Urk er dan uit zijn; door het probleem te isoleren blijven de dienstweigeraars in de kou staan.

* *

Toen op de tweede Paasdag de beloofde Paaszon 's morgens al vroeg onze kamer binnenscheen deden mijn man en ik, wat heel veel Amsterdammers ook van plan waren te doen, we togen naar het Amsterdamse bos, waar we haast geen een van die andere Amsterdammers terugvonden want de meesten zetten hun auto vlak bij de weg neer, halen er grote pakken uit en beginnen onmiddellijk met man en macht knotsen van bungalow-tenten op te zetten. Dat te bekijken is al een film op zichzelf. Sommigen zijn er enorm handig in, anderen wurmen met de hele familie, verward in tentdoeken en lijnen, net zolang tot ze het gevaarte ten naaste bij compleet overeind hebben, om dan tot de konklusie te komen, dat ze toch bij nader inzien geen ideale plek hebben uitgekozen of dat de ingang net uit de zon en in de wind staat.

Dan kruipen ze er met z'n allen onder en dan zie je opeens de tent van de grond gaan en op zo'n stuk of zes paar voeten wegwandelen, meestal nog met een blaffend hondje eromheen springend, dat het eng vindt.

Nu het trimmen in de mode is, kom je overal hollende en hijgende families tegen in trainingspakken, die de overtollige ponden welvaartstaat proberen kwijt te raken. Het bos is ons dierbaar. We kwamen er al, toen we nog niet getrouwd waren; en we hebben er hele zondagen rondgedwaald met de drie kinderen. Soms ging ik alleen met ze, als mijn man ergens in 't land voor 't HV moest spreken of een kongres had van 't een of ander. Dan zeulde ik met m'n drie spruiten op twee bussen, want we hadden toen nog geen auto, beladen met krentebollen, boterhammen, snoepjes, bananen, limonade en dan nog de springtouwen en de nodige ballen en niet te vergeten kilometers pleister, om op hun knieën te plakken, als ze weer eens gevallen waren en emmertjes en schepjes voor de zandbak en zwembroekjes voor het pierebadje en handdoeken, allemaal in één verschrikkelijk grote, haast niet te tillen tas en dan hadden we een fantastische dag. Nu lopen we daar met mooi weer, met ons tweeën, hij met niets en ik met een handtas met de autopapieren, stil te genieten in een stemming van weet je nog wel.

's Avonds, na onze boswandeling, kwam onze oudste dochter thuis met Het Panorama in de hand. 'Moet je 's lezen', zei ze en we lazen het trieste verhaal van het jonge echtpaar waar ik verleden keer over schreef. hij student Nederlands, zij werkend vrouwtje, die destijds twee van onze jonge poezen hadden gekregen, die ze ons onlangs weer teruggegeven hebben, omdat ze aan 't scheiden waren en er tijdelijk niet voor konden zorgen. Dat is nu al ruim een maand geleden en ze hebben ons nog niet één keer opgebeld om te vragen, hoe het gaat, of we 't kunnen redden, of de katjes nog bij ons zijn of ergens anders. Niets. Ik kan dat niet goed uitstaan. Deze jonge mensen zijn, volgens dat artikel in Het Panorama, slachtoffers van een woningbureau, dat woningzoekenden aan een huis 'helpt' en ze dan duizenden guldens overnamekosten laat betalen voor een paar todden op de vloer en wat oude meubels.

Daar waren ze ingetrapt, niet één keer, maar in Joost mag weten waarop gebaseerd goed vertrouwen, herhaaldelijk, steeds maar geld lenend van banken, met het gevolg, dat ze tot over hun oren in de puree zitten, ieder apart, want ze zijn immers aan 't scheiden. Nu is dat natuurlijk wel sneu maar bij de zoveelste uitzetting uit een huis, waar ze door middel van het bureau weer wederrechtelijk inzaten, kwam het hun op dat moment wel erg ongelegen, want toen had de student net een tweedehands auto gekocht voor f 3.000,—!! Nu mag je tegenwoordig als oudere generatie niet meer aanvoeren van 'wij vroeger' maar als ik ons daar nog zie slepen, als lastdieren, bus in bus uit, dan vraag ik me toch af: 'Zijn zij nu niet goed snik, of mankeerde er iets aan ons vroeger?'

In ieder geval, de twee katten krijgen ze nóóit meer terug!

Ans Spigt